

Pages of history of the Muséum national d'Histoire naturelle (Paris) in medal art

Victor Barshteyn, Yaroslav Blume

Institute of Food Biotechnology and Genomics, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

article info

key words

Muséum national d'Histoire naturelle (Paris), Garden of the Plants, history of biology, medal art, table medal.

correspondence to

Victor Barshteyn; Institute of Food Biotechnology and Genomics, NAS of Ukraine; 2a Baidy-Vyshnevet-skoho Street, Kyiv, 04123 Ukraine; Email: barmash14@gmail.com; orcid: 0000-0002-0809-5759

article history

Submitted: 01.04.2023. Revised: 15.05.2023. Accepted: 30.06.2023

cite as

Barshteyn, V., Y. Blume. 2023. Pages of history of the Muséum national d'Histoire naturelle (Paris) in medal art. *GEO&BIO*, 24: 3–24. [In Ukrainian, with English summary]

abstract

The article briefly covers the pages of the history of the Muséum national d'Histoire naturelle (Paris, France), which was established in 1793, inheriting the material base and collections of one of the oldest botanical gardens in the world—the Royal Garden of Medicinal Plants. Contribution to the development of the Royal Garden of Medicinal Plants was made by its leaders and employees: Guy de La Brosse, Guy Crescent Fagon, Joseph Pitton de Tournefort, Pierre Chirac, the family of French botanists de Jussieu, Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon, and Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre. After its foundation, the museum was managed, among others, by Louis Jean-Marie D'Aubenton, Bernard Germain Étienne de Laville-sur-Ilлон, comte de Lacépède, George-Léopold-Chrétien-Frédéric-Dagobert Cuvier, Michel Eugène Chevreul, Adolphe Théodore Brongniart, André Marie Constant Duméril, Isidore Geoffroy Saint-Hilaire, Alphonse Milne-Edwards, Jean Octave Edmond Perrier, Achille Joseph Urbain, Maurice Alfred Fontaine, and Jean Dorst. The heyday of the scientific activity of the Museum was during the long years of leadership of Michel Eugène Chevreul. Table medals of France and the USA, researched and described by the authors of the article, were created to honour these famous scientists. Attention is also drawn to modern tourist medals (tokens) dedicated to the Museum's facilities: the Garden of the Plants, the Great Evolution Gallery, the Palaeontological Museum (Galleries of Comparative Anatomy and Palaeontology), the Botanical Garden Zoo, and the Vincennes Zoo. The results of the analysis of the medals made it possible to display in a new plane the most vivid pages of the history of the Museum, the function of which is teaching, research, and dissemination of natural science knowledge, its modernity, biographies of outstanding personalities who worked in it. Most of the medals were first introduced into scientific biological circulation. The obtained information once again confirmed the possibility of using objects that are studied by special historical disciplines (in this case, the section of numismatics, medal art) for the study of the history of science.

Сторінки історії Національного музею природознавства (Париж) в медальєрному мистецтві

Віктор Барштейн, Ярослав Блюм

Резюме. В статті коротко висвітлено сторінки історії Національного музею природознавства (Париж, Франція), який виник у 1793 році, успадкувавши матеріальну базу й фонди одного з найстаріших в світі ботанічних садів — Королівського саду лікарських рослин. Той чи інший внесок у розбудову Королівського саду лікарських рослин належав його керівникам та співробітникам: Пі де ля Броссу, Пі Кресану Фагону, Жозефу Пітону де Турнефору, П'єру Шираку, сім'ї французьких ботаніків де Жюссє, Жоржу-Луї Леклерку, графу де Бюффону, Жак-Анрі Бернардену де Сен-П'єру. Особливу увагу привертає постать Жоржа-Луї Леклерка, графа де Бюффона, який керував Садам майже 50 років та досяг великих здобутків у його розбудові. Музеєм, після його заснування, керували, серед інших: Луї Жан-Марі Добантон, Бернар-Жермен-Етьєн де ла Віль-сюр-Ілон де Ласепед, Жорж Леопольд Кюв'є, Мішель Ежен Шеврель, Адольф Теодор Броньяр, Андре-Марі-Констан Дюмеріль, Етьєн Жоффруа Сент-Ілер, Альфонс Мілн-Едвардс, Жан Октав Едмон Пер'є, Ахілл Джозеф Урбен, Моріс Альфред Фонтен та Жан Дорст. Розквіт наукової діяльності Музею припав на довгі роки керівництва установою Мішелем Еженом Шеврелем, чії роботи сприяли суттєвому розвитку науки, медицини та мистецтва. На честь цих відомих учених були створені настільні медалі Франції та США, досліджені та описані авторами статті. Увагу звернули і на сучасні туристичні медалі (жетони), присвячені закладам Музею: Саду рослин, Великій галереї еволюції, Палеонтологічному музею (Галереї порівняльної анатомії та палеонтології), Звіринцю Саду рослин та Венсенському зоопарку. Результати аналізу медалей дозволили відобразити у новій площині найбільш яскраві сторінки історії Музею, функцією якого є викладання, дослідження та поширення природознавчих знань, його сучасність, біографії видатних особистостей, які працювали в ньому. Більшість медалей була вперше введена до наукового біологічного обігу. Отримані відомості ще раз підтвердили можливість використання об'єктів, які вивчаються спеціальними історичними дисциплінами (в даному випадку — розділом нумізматики, медальєрним мистецтвом) для дослідження історії наук.

Ключові слова: Національний музей природознавства (Париж), Сад рослин, історія біології, медальєрне мистецтво, настільна медаль.

Адреса для зв'язку: Віктор Барштейн; Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України; вул. Байди-Вишневецького, 2а Київ, 04123 Україна; Email: barmash14@gmail.com; orcid: 0000-0002-0809-5759

Вступ

10 червня 2023 року виповнилося 230 років з дня заснування в Парижі декретом Національного конвенту Франції Національного музею природознавства (фр. *Muséum national d'histoire naturelle*). Музей виник не на порожньому місці, він успадкував матеріальну базу й фонди Королівського саду лікарських рослин (нині — Сад рослин, фр. *Jardin des plantes*), що заснований 1635 року, за Людовика XIII. Як і більшість давніх ботанічних садів, він мав функцію забезпечення лікарськими рослинами [Blume & Barshteyn 2016].

Автори звертали увагу на важливість в історичних дослідженнях матеріальних історичних джерел, таких як настільні медалі, що вивчаються дисципліною, яка має назву медальєрне мистецтво [Andreychun & Barstein 2022]. Інформація стосовно нагородних і пам'ятних настільних медалей має містити, на наш погляд, не лише зображення, але й технічні дані, опис зображень та текст, вміщений на медалях. За такої умови можна говорити про введення цих медалей у науковий обіг, на відміну від існуючих каталогів [Freeman 1964; Sammlung... 1989] та публікацій [Stolyarik 2012].

Керівникам Саду та Музею, співробітникам Саду, самим установам присвячено багато настільних медалей, перш за все — французьких. У поданні матеріалу ми будемо намагатися притримуватися хронологічного принципу.

Мета роботи — описати історію та сучасність Національного музею природознавства (Париж), дослідити та ввести у науковий обіг настільні медалі, присвячені історії Саду рослин та Музею.

Матеріали і методи

У роботі використано як загальнонаукові (історичний, логічний), так і спеціальні (предметно-хронологічний, ретроспективний) методи дослідження. Збір, аналіз та інтерпретацію даних про медальєрне мистецтво здійснювали за допомогою спеціальних книг, каталогів і журналів — нумізматичних і біологічних. Здійснено пошук інформації на міжнародних нумізматичних аукціонах (cgb.fr, MA-Shops, ebay, NumisBids, Medailles et antiques, delcampe, Numisaisne, Elysees Numismatique), у відповідних каталогах [Freeman 1964; Sammlung... 1989], книгах [Barshteyn & Barshteyn 2003], журнальних публікаціях, музейних експозиціях (Лувр: <https://bit.ly/3KzOaJ4>, <https://bit.ly/3o29rDL>; Угорська національна галерея: <https://bit.ly/3UuPTEc>) і на інтернет-сторінках монетних дворів різних країн, а також використано власну колекцію медалей.

Вжите скорочення: ПМД — Паризький монетний двір.

Коротка історія Саду рослин

Придворний ботанік, лікар та фармацевт Гі де ля Бросс (фр. Guy de La Brosse, 1586–1641) був серед засновників та керував садом у 1635–1641 роках. Сад було відкрито для публіки 1640 року [Howard 1981].

Напис французькою мовою в 5 рядків у нижній частині аверсу медалі (∅ 72 мм, бронза, автор — Н. Dropsy, ПМД, Франція, 1935), присвяченої 300-річчю саду (рис. 1), свідчить: «Louis XIII par vn edit de Mai 1635/ etablit le Jardin des Plantes/ av favborg Saint Victor/avec Gvy de La Brosse/ intendant»¹ (Сад рослин закладено Людовіком XIII у передмісті Сен-Віктор згідно указу від травня 1635 року під керівництвом інтенданта Гі де Ла Бросса). Більшу частину аверсу займає профільна фігура вершника, повернена праворуч, на коні, що став дибки, на тлі Королівського саду (у вигляді, що він мав на момент закладення). Це або Людовік XIII, або Гі де ля Бросс. Над зображенням, кружно напис французькою мовою: «Jardin dv Roy povr la cvltvre des plantes medicinales» (Королівський сад для культивування лікарських рослин). У центрі реверсу, на тлі будівлі в Саду, три алегоричні фігури, жінки, що сидять. Середня розглядає квітку через лупу та уособлює ботаніку, ліва тримає череп тварини та уособлює анатомію, права тримає хімічну колбу та книгу, уособлюючи хімію. Це підтверджує горизонтальний напис у два рядки над зображенням: «Botanique Anatomie Chimie» (Ботаніка Анатомія Хімія). Під зображенням — ювілейні дати: «1635–1935».

Хрещеник Гі де ля Бросса, лікар і ботанік, почесний член Французької академії наук Гі Кресан Фагон (фр. Guy Crescent Fagon, 1638–1718), який керував Садам у 1693–1718 роках, як інтендант і сюрінтендант забезпечив йому істотний прогрес. Почавши працювати в Королівському саду лікарських рослин, Фагон здійснив ряд експедицій, у тому числі, в Альпи та Піринеї. Його перу належить більша частина першого каталогу саду (Hortus regius), виданого 1665 року, що містив розповідь про 4500 видів рослин. Завдячуючи медичним успіхам, Фагон був лікарем дофіна з 1668 р., а з 1693 р. — придворним лікарем короля Людовіка XIV [Caen & Pidard 1996].

Гі Кресану Фагону присвячений жетон (∅ 29 мм, латунь, Франція, кінець XVII ст.), на аверсі якого вміщено профільний, погрудний, повернений ліворуч портрет лікаря і ботаніка (рис. 2). Кружно напис латиною: «Gvido Cr Fagon regi a s c archiat comes» (Гі Кресан Фагон архіатр короля). На реверсі жетону — три квітки, очевидно, роду *Fagonia*, названого на честь Фагона, із родини паролістові (*Zygophyllaceae*). По краю кружно напис латиною: «Qve dire plvs penser» (Перед тим, щоб сказати, треба більше думати).

¹ Написання літери «U» як «V», вжите тут в усіх описах медалей, не є помилкою і має відтворюватися саме так: такий правопис вжито в оригінальних написах на зразках. — Прим. ред.

Рис. 1. Медаль на честь 300-річчя Королівського саду рослин. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 1. Medal in honour of the 300th anniversary of the Royal Garden of Medicinal Plants. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 2. Жетон на честь Гі Кресана Фагона. Аверс та реверс. Фото: <https://www.cgbfr.com/>

Fig. 2. Token in honour of Guy Crescent Fagon. Obverse and reverse. Photo: <https://www.cgbfr.com/>

1683 року Фагон залучив до роботи в якості професора ботаніки Королівського саду лікарських рослин Жозефа Піттона де Турнефора (фр. Joseph Pitton de Tournefort, 1656–1708), якого було 1691 року обрано членом Паризької академії наук.

За наказом Людовіка XIV Турнефор здійснив ряд експедицій до Піринеїв, Альпів, Іспанії, Португалії, Дофіне, де зібрав великі колекції рослин. У 1700–1702 рр. він збирав рослини та проводив природничо-історичні та етнографічні дослідження в Греції, Константинополі, Вірменії, Грузії, Палестині. Турнефор зібрав та описав понад 1000 видів рослин. Основні наукові праці Турнефора присвячено ботаніці та систематиці рослин. Він запропонував оригінальну штучну класифікацію рослин, яку можна розглядати як спробу запровадження бінарної номенклатури. Турнефор ввів до систематики поняття «рід». Його класифікація, прийнята у першій половині XVIII в. ділила рослини на два відділи — трави та дерева (з чагарниками), далі йшли 22 класи. За основу поділу було взято ознаки будови віночка квітки. Рослини без квіток та плодів були виділені в окремі класи. Турнефор зміг упорядкувати різноманітність рослин, звівши відомі на той момент 6000 видів приблизно до 600 родів [Daston 2015].

300-річчю від дня народження Турнефора присвячено французьку медаль (Ø 71 мм, бронза, автор — Vezien, ПМД, 1956). У центрі аверсу — профільний, погрудний, повернений праворуч портрет ученого (рис. 3). Кружно напис: «Joseph Pitton de Tournefort 1656 1708». У верхній частині реверсу квітки та листя. Можна припустити, що це рослина з роду Турнефорція (*Tournefortia*) родини геліотропові (*Heliotropiaceae*), яка отримала від Карла Ліннея це ім'я на честь Турнефора. Нижче — дев'ятирядковий напис французькою мовою: «Commemoration/ du/ tri-centenaire/ 9 et 10 Juin 1956/ la ville D' Aix en Provence/ ou il est ne/ le Museum National/ D' H^ce Natt^{lle} de Paris/ ou il a enseigne» (Відзначення трьохсотріччя 9 та 10 червня 1956 року місто Екс-ан-Прованс, де він народився Національний музей природознавства Парижу, де він викладав).

Наступником Фагона на посаді суперінтенданта Саду став лікар П'єр Ширак (фр. Pierre Chirac, 1650–1732), який керував Садом у 1718–1732 роках. У 1730 р. він став придворним лікарем Людовіка XV.

Рис. 3. Медаль до 300-річчя Жозефа Піттона де Турнефора. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 3. Medal for the 300th anniversary of Joseph Pitton de Tournefort. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 4. Медаль на честь П'єра Ширака. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 4. Medal in honour of Pierre Chirac. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

250-річчю від дня смерті Ширака присвячено французьку медаль (\varnothing 68 мм, бронза, автор — Н. Guastalla, ПМД, 1982). Поясний, повернений на три чверті праворуч, портрет суперінтенданта займає більшу частину аверсу (рис. 4). Ліворуч та праворуч від портрету написи: «Pierre» «Chirac», по краю, кружно, напис французькою мовою: «Premier medecin dv roy Louis XV 1650–1732» (Придворний лікар короля Людовіка XV 1650–1732). У центрі реверсу — медична емблема, посох Асклепія, обвитий змією. Ліворуч трирядковий напис латиною: «Terret/ sed/ sanat» (Лякає, але зцілює). Знизу та праворуч, кружно напис французькою мовою, що являє собою переклад вищезазначеного латинського вислову: «l' il terrifie il guerit aussi».

Ширак не зробив видатного внеску в розвиток Королівського саду, на відміну від ботаніків, які працювали при ньому на відповідній кафедрі. Учень Турнефора в Університеті Монпельє був Антуан де Жюссє (фр. Antoine de Jussieu, 1686–1758), французький ботанік, який очолив у 1710 р. кафедру ботаніки при Королівському саду лікарських рослин. Перед цим він здійснив з молодшим братом Бернаром наукову подорож Іспанією, Португалією та південною Францією.

Взагалі, унікальна сім'я французьких ботаніків де Жюссє така, що не розповівши про кожного з її членів, неможливо розповісти про Королівський сад лікарських рослин Парижа та Музей природознавства.

Перш за все, цій сім'ї присвячена французька медаль (\varnothing 59 мм, бронза, автор — Е.А. Oudine, ПМД, 1859). Три профільні, головні, повернені ліворуч портрети зображені на аверсі медалі (рис. 5): Бернар де Жюссє (фр. Bernard de Jussieu, 1699–1777), Антуан Лоран де Жюссє (фр. Antoine-Laurent de Jussieu, 1748–1836), Адрієн Анрі Лоран де Жюссє (фр. Adrien Henri Laurent de Jussieu, 1797–1853). По краю, кружно відповідний напис: «Bernard·Antoine·Laurent·Adrien 29 Juin 1853». Реверс медалі — текстовий, 9 рядків: «Aux botanists / de la famille de Jussieu» (ботанікам родини Жюссє), «Antoine 1686 1758 Bernard 1699 1777 Joseph 1704 1779 Antoine-Laurent 1748 1836 / Adrien / 1797 1853», «Hommage des enfants/ D'Adrien de Jussieu» (з повагою, діти Адрієна де Жюссє).

Антуан де Жюссє був старшим братом Бернара і Жозефа.

Рис. 5. Медаль на честь сім'ї ботаніків де Жюссє. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 5. Medal in honour of the family of botanists de Jussieu. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 6. Медаль, присвячена Бернару де Жюссє. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 6. Medal dedicated to Bernard de Jussieu. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 7. Медаль 1983 р., присвячена Бернару де Жюссє. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 7. Medal of 1983, dedicated to Bernard de Jussieu. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Бернар — випускник медичного факультету Університету в Монпельє (1720), зайняв на запрошення брата в 1722 р. місце демонстратора кафедри ботаніки в Королівському саду рослин. У 1725 р. Бернар став членом Французької академії наук. Він розробив першу природну систему рослин, відповідно до якої в 1759 р. були розташовані живі рослини в Трианонському парку у Версалі. Він групував рослини за природними властивостями. Письмово виклав цю систему рослин пізніше племінник Бернара Антуан Лоран. На Карла Ліннея система рослин Бернара де Жюссє справила велике враження, як і зустріч із французьким ботаніком.

Бернару де Жюссє присвячена медаль (∅ 40 мм, бронза, автор — F. Deraulhis, 1823) відомої серії «Galerie Metallique des Grands Hommes Francais» (Галерея великих французів у металі). Більшу частина аверсу (рис. 6) займає профільний, погрудний, повернений ліворуч портрет видатного ботаніка. Ліворуч та праворуч написи: «Bernard», «de Jussieu». Реверс медалі — текстовий, 10 рядків: «Né/ a Lyon/ en M. DC. XCIX./ mort/ en M. DCC. LXXVII./-/ Galerie metallique/ des grands hommes français./-/ 1823» (Народився в Ліоні 1699 року. Помер 1777 року. Галерея великих французів у металі. 1823 рік).

Бернару де Жюссє присвячена ще одна французька медаль (∅ 68 мм, бронза, автор — A. Landry, ПМД, 1983). Більшу частину аверсу (рис. 7) займає профільний, поясний, повернений

ліворуч портрет ученого, що розглядає квітку в лупу. Ліворуч і праворуч, кружно напис: «Bernard de», «Jvssiev 1699 1777». Більшу частину реверсу займає розлоге дерево, ліворуч від якого, знизу напис у шість рядків французькою мовою: «Le temps passé a écrité est dv temps perdv pour observer.» (Час, витрачений на письмовий опис, втрачено для спостережень).

Брат Антуана та Бернара — Жозеф де Жюссє вивчав у Ліоні медицину та природознавство. Величезна колекція рослин (деяких ще не бачили на той час у Європі) стала результатом 36 років досліджень тропіків Америки (1771). Зараз ця колекція зберігається в Національному музеї природознавства в Парижі, частиною якого є Сад рослин. 1758 року Жозефа де Жюссє обрано до Французької академії наук.

Племінник Антуана, Бернара та Жозефа — Антуан Лоран де Жюссє — став демонстратором кафедри ботаніки в Саду рослин після дядька Бернара, розвинув його теорію, звертаючи увагу на характерні риси рослин. Антуана Лорана вважають засновником природної системи рослин, не применшуючи заслуги його дядька, який заклав основи цієї системи. Представлена Антуаном Лораном в Академію наук в 1773–1777 рр., робота була видана і склала цілу еру в історії ботаніки. З 1789 р. по 1824 р. Антуан Лоран вніс ряд доповнень до своєї системи, намагаючись її вдосконалити. Він вважав, що слід звертати увагу на характерні риси органів рослин, підпорядковуючи одна одній, дивлячись по групі рослин. Ідея підпорядкування груп відрізняє систему Антуана Лорана від систем його попередників і сучасників. Антуан Лоран був членом Академії.

Продовжувачем династії ботаніків став син Антуана Лорана — Адрієн Анрі Лоран де Жюссє. З 1826 року він очолював кафедру ботаніки Саду рослин. У 1831 році Адрієн Анрі Лоран був обраний членом Французької Академії наук, а в 1853 році — її президентом. У 1845 р. він став професором фізіології рослин у Сорбонні. Адрієн Анрі Лоран був автором низки фундаментальних монографій, серед яких і посібник з ботаніки, перекладений на всі основні європейські мови.

Розповідаючи про династію де Жюссє, ми трохи порушили хронологічний принцип. У 1739 р. сюринтендантом Королівського саду рослин був призначений видатний натураліст, біолог, математик та письменник XVIII ст. Жорж-Луї Леклерк, граф де Бюффон (фр. Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon, 1707–1788), який керував садом близько 50 років (до 1788) і якому сад завдячує своїм розквітом. На той час Бюффон був членом Французької академії наук, переважно завдяки своїм математичним успіхам. Бюффона не приваблювала строгість і методичність Ліннея у систематиці та класифікації. Він яскраво описував природу, тварин і рослини, виходячи з зібраних фактів намагався прояснити систему природи. На відміну від Ліннея Бюффон висловив ідеї про зміну видів під впливом умов довкілля протягом тривалого часу. Висновки, зроблені щодо тварин, він переносив і на рослини [Ambrose 2009].

Найвідомішим твором Бюффона стала 36-томна «Природна історія» або як це звучить повністю французькою мовою: «Histoire Naturelle, générale et particulière, avec la description du Cabinet du Roi» (1749–1804). В основному написана самим Бюффоном, вона була доповнена після його смерті колегами. Бюффон був обраний членом Лондонського королівського товариства (1740) та Петербурзької АН (1776).

Жоржу-Луї Леклерку, графу де Бюффону присвячена медаль (∅ 40 мм, бронза, автор — E. Gatteaux, 1817) серії «Галерея великих французів у метали» (Galerie Metallique des Grands Hommes Français). Більшу частину аверсу (рис. 8) займає профільний, погрудний, повернений праворуч портрет видатного дослідника природи. Реверс медалі — текстовий, 10 рядків: «Né/ a Montbar/ en M. DCC. VII./ Mort/ en M. DCC. LXXXVIII./-/ Galerie metallique/ des grands hommes français./-/ 1817» (Народився в Монбарі в 1707 році. Помер у 1788 році. Галерея великих французів у метали. 1817 рік).

Дуже оригінальна медаль на честь Бюффона створена скульптором А. Бело (A. Belo) в 1955 р. (∅ 70 мм, бронза, ПМД, Франція). У центрі аверсу — дещо шаржований, майже профільний,

Рис. 8. Медаль 1817 р. на честь графа де Бюффона. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 8. Medal of 1817 in honour of Count de Buffon. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 9. Медаль 1955 р., присвячена графу де Бюффону. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 9. Medal of 1955, dedicated to Count de Buffon. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 10. Медаль 1976 р., присвячена графу де Бюффону. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 10. Medal of 1976, dedicated to Count de Buffon. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

повернений праворуч портрет ученого (рис. 9), на реверсі — зображення представників тваринного світу. Посада керівника Королівського саду рослин згадується в тексті на аверсі наступної французької медалі (Ø 73 мм, бронза, автор — J. P. Rethore, 1976). Основою зображення (Бюффон, що сидить у кабінеті), послужив акварельний портрет вченого, створений французьким поетом, художником і архітектором Кармонтелем (фр. Carmontelle, 1717–1806) у 1769 р. (рис. 10). Реверс присвячений головній праці Бюффона. У центрі — фрагмент титульного аркуша твору «Histoire Naturelle» (Природнича історія).

Бюффону присвячена і американська медаль (Ø 38 мм, бронза), що входить до серії «Видатні вчені». Бюффона, що займається зі своїми колегами дослідженнями, зображено у верхній частині аверсу (рис. 11). У нижній частині — представники тваринного світу та напис: «Buffon». Реверс характерний для всіх медалей цієї серії, у верхній третині — зображення первісної людини, глобуса, морського коника, мікроскопа, реторти, квітки, планети Юпітер, моделі атома тощо. Нижче — текст у чотири рядки: «Georges-Louis Leclerc,/ Comte de Buffon/ (1707–1788)/ historian of nature» (Жорж-Луї Леклерк, граф де Бюффон/ (1707–1788)/ історик природи).

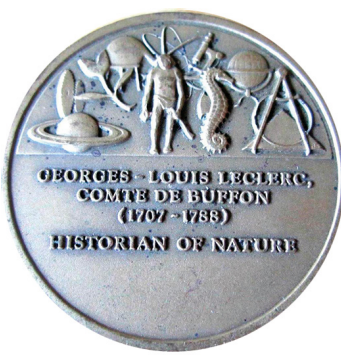

Рис. 11. Медаль (1) США, присвячена Буффону. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 11. Medal (1) USA, dedicated to Buffon. Obverse and reverse. V. Barsh-
teyn's photo of the original.

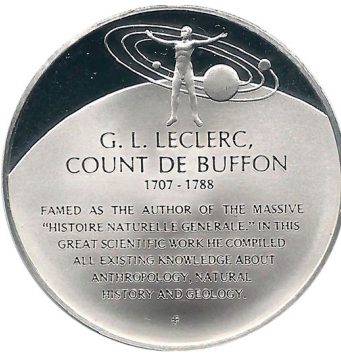

Рис. 12. Медаль (2) США, присвячена Буффону. Аверс та реверс. Фото: <https://franklin-mint-silver.com/>

Fig. 12. Medal (2) USA, dedicated to Buffon. Obverse and reverse. Photo: <https://franklin-mint-silver.com/>

Рис. 13. Медаль, присвячена Бернардену де Сен-П'єру. Аверс та реверс. Фото: <https://www.cgbfr.com/>

Fig. 13. Medal dedicated to Bernardin de Saint-Pierre. Obverse and reverse. Photo: <https://www.cgbfr.com/>

Ще одна медаль США (рис. 12) подібної серії присвячена Буффону (Ø 39 мм, срібло, Franklin Mint, остання третина ХХ ст.). Головний, майже анфас, портрет ученого займає верхню частину аверсу. Праворуч фігура вченого, що проводить мікроскопічні дослідження на весь зріст. У нижній частині та ліворуч — кінь, сова та черепаха. У верхній частині реверсу — зображення, типове для медалей цієї серії, фігура людини, яку оточує сонячна система. Під цим зображенням напис у 9 рядків: «G. L. Leclerc,/ count de Buffon/ 1707–1788/ famed as the author of the massive/ «Histoire Naturelle Generale.» in this/ great scientific work he compiled/ all existing knowledge about/ anthropology, natural/history and geology.» (Ж. Л. Леклерк, граф де Бюффон 1707–1788 відомий як автор капітального твору «Загальна природна історія». У цій великій науковій праці він виклав усі існуючі знання про антропологию, природознавство та геологію).

Отже, що змінилося під час керівництва садом Бюффона? Вдвічі збільшилася територія саду, яка спочатку становила 50 000 м². Було висаджено широку алею лип, з'явилося безліч нових рослин. Бюффон збудував великий амфітеатр, організував кабінет природної історії, хімічну лабораторію. Був створений Великий лабіринт, що зберігся до наших днів, — спіралеподібна доріжка, що веде до вершини пагорба крізь вічнозелені зарості. На вершині пагорба

у 1786–1788 рр. споруджена альтанка — Глорієтта Бюффона (від фр. *gloriette* — зменшувальне від слова «слава»), що є однією з найстаріших сучільнометалевих конструкцій у світі (вона старша за Ейфелеву вежу на понад 100 років).

У 1792 році сюрінтендантом Саду рослин став письменник і ботанік Жак-Анрі Бернарден де Сен-П'єр (фр. *Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre*, 1737–1814), автор знаменитої повісті «Поль і Віржині». Бернарден перемістив у 1792 р. з Версаля Королівський звіринець до Саду рослин і організував у ньому Зоопарк (фр. *Ménagerie du Jardin des Plantes*), який відкрився 1794 року. Крім звірів із Версаля, у ньому були конфісковані у вуличних артистів. Бернарден об'їхав півсвіту, причому, на відміну від свого вчителя Жан-Жака Руссо, його цікавили не проблеми суспільства, а природа. Руссо надихнув Бернардена на написання «Етюдів про природу» (3 т.), які він писав з 1873 року до кінця життя [Ford 2009].

Бернардена обрано членом Французької Академії у 1803 році.

Жак-Анрі Бернарден де Сен-П'єр присвячена медаль (∅ 40 мм, бронза, скульптор — F. Chardigny, Франція, 1823) вже згадуваної серії «Галерея великих французів у металі». Більшу частину аверсу (рис. 13) займає профільний, погрудний, повернений праворуч портрет письменника та ботаніка. Реверс медалі — текстовий, 10 рядків: «Né/ au Havre/ en M. DCC. XXXVII./ Mort/ en M. DCCC. XIV./—/ Galerie metallique/ des grands hommes français./—/1823» (Народився в Гаврі 1737 року. Помер 1814 року. Галерея великих французів у металі. 1823 рік).

Директори Музею природознавства

Отже, 1793 року на базі Саду рослин було засновано Національний музей природознавства. З 1793 р. по 1800 р. директор Музею призначався на один рік, з 1800 р. по 1863 р. — на два роки, а з 1863 р. по 1999 р. — на п'ять років, з 2002, Президент — на п'ять років [Liste des directeurs... 2023].

Французький натураліст, член Французької та Петербурзької академії наук Луї Жан-Марі Добантон (фр. *Louis Jean-Marie D'Aubenton*, також *Daubenton*, 1716–1800) став першим директором Національного музею природознавства (1793–1794). Він очолював Музей також у 1796–1797 та 1797–1798 рр.

Серед наукових заслуг Добантона участь в підготовці «Природної історії» Бюффона. Добантон дав порівняльно-анатомічну характеристику 182 видів ссавців, з яких понад 50 були препаровані вперше, а також 7 видів кажанів, які до того не були відомі. З 1788 р. і до самої смерті Добантон був професором Саду рослин [Loveland 2006].

ПМД достатньо часто випускає туристичні сувенірні медалі (жетони). У 2016 році така медаль (∅ 34 мм, «північне золото» — мідно-алюмінієвий сплав золотистого кольору) була присвячена Музею і Парку Бюффона в Монбарді. Аверс медалі (рис. 14) прикрашають головні, анфас портрети Бюффона та його найближчого співробітника — Добантона. По краю, кружно напис, ліворуч, зверху та праворуч: «Musée & Parc Buffon de Montbard» (Музей і парк Бюффона в Монбарді), знизу: «Au siècle des lumières» (У просвітництві). В центрі реверсу зображення будівлі Паризького монетного двору, під ним відповідний напис: «Monnaie de Paris». Далі кружно, написи, зверху: «France», знизу: «2016», з'єднані 14 зірками праворуч і ліворуч. По краю, кружно, слово Франція написано вісьмома мовами.

Антуан Лоран де Жюссє, про якого мова йшла вище, обіймав посаду директора Музею в 1794–1795, 1798–1799 та 1799–1800 рр.

Перші праці з натуральної історії французького зоолога (іхтіолога, орнітолога, герпетолога), політика, письменника, композитора та фізика Бернара-Жермена-Етьєна де ла Віль-сюр-Ілона де Ласепада (фр. *Bernard Germain Étienne de Laille-sur-Ilon, comte de Lacépède*, 1756–1825) привернули до себе 1781 року увагу Жоржа-Луї Леклерка де Бюффона. Б.-Ж.-Е. Ласепед прийняв пропозицію Бюффона працювати над класифікацією плазунів і риб для «Природної історії». Посада куратора королівської колекції в Саду рослин сприяла роботі над класифікацією.

Рис. 14. Медаль із зображенням Луї Жан-Марі Добантона. Аверс та реверс. Фото: <https://fr.numista.com/>

Fig. 14. Medal with the image of Louis Jean-Marie Daubenton. Obverse and reverse. Photo: <https://fr.numista.com/>

Рис. 15. Медаль, присвячена де Ласепеду. Аверс та реверс.

Фото: <https://www.cgbfr.com/>

Fig. 15. Medal dedicated to de Lacepede. Obverse and reverse.

Photo: <https://www.cgbfr.com/>

Згодом Б.-Ж.-Е. Ласепада було призначено завідувачем відділу зоології Національного музею природознавства в Парижі. Після смерті Бюффона вийшло ще 8 томів «Природничої історії» завдяки зусиллям самого Ласепада (5 томів були присвячені рибам, 1798–1803). У 1799 р. він став сенатором, у 1801 р. обраний президентом Сенату, 1803 р. став першим Великим канцлером ордену Почесного легіону, а 1804 року був призначений міністром. У 1795–1796 році (один рік) Б.-Ж.-Е. Ласепед був Директором Національного музею природознавства.

Б.-Ж.-Е. Ласепед приділяв багато уваги масонській діяльності. Саме цій діяльності Ласепада присвячена французька медаль (∅ 41,8 мм, бронза, автор — Reuvrier, 1829). На аверсі медалі (рис. 15) — профільний портрет ученого, повернений праворуч, ко краю, кружно напис: «B.G.É. de La Ville Sur-Illon, Lacépède. Paris 1829» (Б.-Ж.-Е. Віль-Сюр-Ілона Ласепед, Париж 1829). На реверсі — напис, котрий свідчить про те, що Б.-Ж.-Е. Ласепед був членом Великої ложі Франції [Barshteyn & Blume 2021].

Видатний французький натураліст, якого вважають засновником порівняльної анатомії й палеонтології Жорж Леопольд Кюв'є (фр. George-Léopold-Chrétien-Frédéric-Dagobert Cuvier, 1769–1832), працював на посаді директора Музею 1808–1809 pp., 1822–1823 pp., 1826–1827 pp., 1830–1831 pp.

Саме з роботами Кюв'є головним чином і пов'язують реформу зоологічної систематики на початку XIX ст. Завдяки порівняльно-анатомічному методу Кюв'є виділив ознаки будови тварин, які дозволили йому в 1812 р. згрупувати всіх тварин у чотири типи або гілки, заклавши тим самим основи вчення про типи в зоології, — хребетні (Vertebrata), м'якотілі (Mollusca), членисті (Articulata) та променеві (Radiata).

Пам'яті Жоржа Кюв'є присвячено прекрасну французьку медаль (68 мм, бронза, скульптор — Antoine Vouy, 1834). Портрет ученого, виконаний дуже високим рельєфом, погрудний, профільний, повернений ліворуч, розташовано в центрі аверсу медалі (рис. 16). По краю медального поля, кружно напис французькою мовою, ліворуч: «Georges Cuvier» (Жорж Кюв'є), праворуч: «Ne a Montbeliard en 1769. Mort a Paris en 1832.» (Народився в Монбельярі в 1769.

Рис. 16. Медаль 1834 року, присвячена Жоржу Леопольду Кюв'є. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 16. Medal of 1834, dedicated to Georges Léopold Cuvier. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 17. Французька медаль, присвячена Жоржу Леопольду Кюв'є. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 17. French medal dedicated to Georges Léopold Cuvier. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 18. Медаль США, присвячена Жоржу Леопольду Кюв'є. Аверс та реверс.

Фото: <https://franklin-mint-silver.com/>

Fig. 18. US George Léopold Cuvier Medal. Obverse and reverse.

Photo: <https://franklin-mint-silver.com/>

Помер у Парижі в 1832.). Реверс медалі — текстовий, французькою мовою. У центрі розташований напис у десять рядків: «Discours/ sur les révolut./du globe./ recherches sur les/ ossements fossiles./ anatomie comparée./ égne animal./ hist. des sciences/ naturelles./&&&.» (Теорія катастроф, пошук викопних останків, порівняльна анатомія, тваринний світ, природна історія, тощо). По краю медального поля, кружно — напис у два рядки: «Pair de France Conseiller d'état et au Conseil royal D'Instr publ secretaire perp de L'Academie des sciences ./ L'Un des 40 de L'Acad Fr Acad Lib de L'Acad des bell lett Prof au Coll d Fr et Mus D'Hist Naturelle &&.» (Пер Франції член Королівської державної ради Постійний секретар Академії наук/ один з 40 «безсмертних» членів Французької академії Член Академії красном письменства професор Колеж де Франс і Музея природознавства тощо) [Barshteyn 2011].

1974 року французький скульптор René Quillivic створив медаль (Ø 69,5 мм, бронза, ПМД), присвячену Кюв'є. Центральну частину аверсу займає головний, повернений на три чверті ліворуч портрет ученого. Ліворуч від портрета напис у чотири рядки: «Georges/ Cuvier/ 1769/ 1832» (рис. 17). Більшу частину реверсу займає зображення двох черепів доісторичних тварин. Горизонтальний напис у три рядки: «Paleontologie/ Anatomie/ Comparee» (Палеонтологія [та] порівняльна анатомія).

Медаль США (рис. 18) також присвячена Кюв'є (∅ 39 мм, срібло, Franklin Mint, 1968). Головний, повернений на три чверті ліворуч, портрет ученого займає праву частину аверсу. Ліворуч — композиція: три вчених проводять розтин тварини. В нижній частині аверсу — скелет мамонта. У верхній частині реверсу — зображення, типове для медалей цієї серії, фігура людини, яку оточує сонячна система. Під цим зображенням напис у 8 рядків: «Georges/ Cuvier,/ 1769–1832/ founder of comparative anatomy and/vertebrate paleontology. Published/ in 1812 his famed work «Studies of/ fossil bones» was the first / complete account of ver- / tebrate paleontology» (Жорж Кюв'є 1769–1832 засновник порівняльної анатомії та палеонтології хребетних. Публікація 1812 року його відомої роботи «Дослідження викопалих кісток» була першим повним оглядом палеонтології хребетних).

Вище ми вже згадували Адрієна де Жюссє. Він обіймав посаду директора Музею в 1834–1835 рр., 1842–1843 рр. та 1848–1849 рр.

Особливий розквіт Музею забезпечив видатний французький хімік-органік, Член Французької академії наук (1826), іноземний член Лондонського королівського товариства (1826), Національної академії наук США (1883), іноземний член-кореспондент Петербурзької академії наук (1853) Мішель Ежен Шеврель (фр. Michel Eugène Chevreul; 1786–1889). Він був директором Музею в 1836–1837, 1840–1841, 1844–1845, 1850–1851, 1854–1855, 1858–1859, 1862–1863 та 1863–1879 роках. Роботи Шевреля сприяли суттєвому розвитку науки, медицини та мистецтва [Shamey 2020].

Ранні роботи Шевреля з тваринними жирами зробили революцію у виробництві мила та свічок. Його вважають засновником сучасної органічної хімії, він визначив поняття хімічної сполуки, першим офіційно охарактеризував природу органічних сполук. У сфері медицини Шеврель першим продемонстрував, що діабетики виділяють глюкозу з сечею і виділив креатин. Дослідження текстильних барвників призвело до розроблення теорії кольору, яка склала наукову основу для живопису імпресіоністів і неоімпресіоністів.

Скульптор О. Роті (O. Roty) створив у 1886 році медаль, присвячену Мішелю Ежену Шеврелю (∅ 68,5 мм, бронза, ПМД). Погрудний, профільний, повернений праворуч портрет ученого розташований в центрі аверсу (рис. 19). По краю аверсу, кружно напис: «Michel Evgene Chavreul Membre de L'Academie des Sciences» (Мішель Ежен Шеврель Член Академії наук). Реверс: Мішель Ежен Шеврель сидить у кріслі, під яким книги, дивлячись ліворуч на молоду жінку (можливо — символ науки), яка стоїть перед ним, тримаючи лавровий вінок. Шеврель пише рукопис, який тримає на коліні. В глибині — стіл з лабораторним посудом. По краю реверсу, кружно напис: «La jevnnesse francaise av doyen des etvdians/ 31 Aovt 1786–31 Aovt 1886» (Французька молодь студентському декану/31 серпня 1786–31 серпня 1886 року).

У 1846–1847 рр. директором Музею був французький ботанік, «батько палеоботаніки», Член Французької академії наук (з 1834 року), член-кореспондент Петербурзької академії наук (з 1829 року), іноземний член Шведської королівської академії наук (з 1851 року) Адольф Теодор Броньяр (фр. Adolphe Théodore Brongniart; 1801–1876). З 1833 року до самої кончини — професор ботаніки та фізіології рослин Паризького музею природознавства.

Медаль (∅ 67 мм, бронза, 1886) відомого французького скульптора Л-О. Роту присвячена Адольфу Теодору Броньяру. Погрудний, повернений на три чверті ліворуч портрет вченого займає майже весь аверс (рис. 20). По краю медалі, ліворуч та праворуч — напис: «Adolphe» «Brongniart». У нижній частині реверсу — гілка лавру, переплетена стрічкою, зверху напис у 9 рядків: «Membre de L' Aca-/demie des.Sciences/ professeur de botanique/ au Museum D' Histoire/ Naturelle/ Inspecteur general de/ l' enseignement superieur/ Comander de La Legion/ D' Honneur» (Дійсний член ака-/ демії наук/ професор ботаніки/ в Музеї/ природознавства/ Генеральний інспектор/ навчальних закладів/ Командор ордену Почесного легіону). Під гілкою напис праворуч у 3 рядки: «XIV/ Janvier / M.DCCC.I.» (14 січня 1801 року), ліворуч — у 2 рядки: «VIII Fevrier / M.DCCC.LXXVI.» (8 лютого 1876). На стрічці напис, основна тематика дослідника: «Physiologie vegetale plante fossile» (Фізіологія викопних рослин).

Рис. 19. Французька медаль, присвячена Мішелю Ежену Шеврелю. Аверс та реверс. Фото: <https://en.mng.hu/artworks/michel-eugene-chevreul-2/>

Fig. 19. French medal dedicated to Michel Eugene Chevreul. Obverse and reverse. Photo: <https://en.mng.hu/artworks/michel-eugene-chevreul-2/>

Рис. 20. Медаль, присвячена Адольфу Теодору Броньяру. Аверс та реверс. Фото: <https://medaillesetantiques.bnf.fr/>

Fig. 20. Medal dedicated to Adolphe Theodor Brongniart. Obverse and reverse.

Photo: <https://medaillesetantiques.bnf.fr/>

Рис. 21. Медалі, присвячені А. М. К. Дюмерілю та І. Жоффруа Сент-Ілеру. Фото: <https://collections.louvre.fr/>

Fig. 21. Medals dedicated to A. M. C. Dumeril and I. Geoffroy Saint-Hilaire. Photo: <https://collections.louvre.fr/>

У 1852–1853 рр. Музей очолював французький зоолог Андре-Марі-Констан Дюмеріль (фр. André Marie Constant Duméril, 1774–1860). Дюмеріль працював професором кафедри амфібіології і іхтіології Саду рослин. Він очолював анатомічні роботи в медичній школі в Парижі, був професором анатомії і патології при медичному факультеті. Дюмеріль класифікував деякі біологічні види.

Дюмеріль був серед тих видатних діячів політики, науки та культури, кому присвятив у 1828 році односторонню медаль Давид д'Анже (фр. David d'Angers, справжнє ім'я — П'єр Жан Давид; 1788–1856) — французький скульптор і медальєр першої половини 19 ст., майстер меморіальної пластики. Головний, профільний, повернений ліворуч портрет ученого — в центрі медалі (рис. 21). Праворуч, вертикально ім'я вченого: «A.M.C. Dumeril» (Ø 116 мм, бронза).

Короткий період (1860–1861 рр.) очолював Музей французький зоолог Ісідор Жоффруа Сент-Ілер (фр. Isidore Geoffroy Saint-Hilaire, 1805–1861). Він почав працювати в Музеї 1824 року в якості помічника свого дуже відомого батька Етьєна Жоффруа Сент-Ілера (фр. Étienne Geoffroy Saint-Hilaire, 1772–1844) — французького натураліста, зоолога, анатома, еволюціоніста, члена Французької академії наук з 1807. Ісідор викладав зоологію та орнітологію (1829–1832). Він особливо цікавився тератологією і в середині 1830-х років опублікував свою головну

роботу з тератології: «Histoire générale et particulière des anomalies de l'organisation chez l'homme et les animaux» (Загальна та приватна історія організаційних аномалій у людини і тварин). Серед посад, які займав Ісідор Жоффруа Сент-Ілер: професор Музею, генеральний інспектор університету, член Королівської ради народної освіти, професор зоології на факультеті природничих наук, тощо.

Вже згаданий вище скульптор Давид д'Анже створив 1838 року й односторонню медаль (Ø 155 мм, бронза), присвячену Ісідору Жоффруа Сент-Ілеру. Головний, профільний, повернений ліворуч портрет ученого — в центрі медалі. Праворуч, вертикально ім'я вченого: «Isidore Geoffroy Saint-Hilaire» (рис. 21).

Імена ще двох директорів Музею присутні на реверсі французької медалі 1898 року. Це французький зоолог, палеонтолог і орнітолог, командор Почесного легіону Альфонс Мілн-Едвардс (фр. Alphonse Milne-Edwards; 1835–1900), директор Музею в 1891–1900 рр. та французький зоолог, член Французької академії наук (1892) та член Національної академії медицини (1898) Жан Октав Едмон Пер'є (фр. Jean Octave Edmond Perrier; 1844–1921), директор Музею в 1900–1919 рр.

Альфонс Мілн-Едвардс багато подорожував з дослідницькими цілями, вивчав птахів, ссавців і ракоподібних. На його честь названо п'ять видів ссавців — *Lepilemur edwardsi*, *Notiomys edwardsii*, *Malacomys edwardsi*, *Leopoldamys edwardsi*, *Propithecus edwardsi*.

Жан Октав Едмон Пер'є відомий своїми дослідженнями безхребетних (кільчастих і голкошкірих). У 1869 році він отримав ступінь доктора природничих наук. У 1876 році він очолив кафедру природної історії (молюски, хробаки та зоофіти) в Музеї, а в 1879 році став головою Товариства зоологів Франції. Пер'є брав участь у серії морських експедицій, отримавши міжнародне визнання як фахівець з морської фауни.

Медаль (Ø 68,5 мм, бронза, скульптор — L. Bottè, ПМД), про яку ми згадували, присвячена змінам, які сталися в експозиціях Музею в 1898 році. В центрі аверсу зображення будівлі Музею, зверху, по краю (рис. 22), кружно напис: «Muséum D'Histoire Naturelle de Paris» (Музей природознавства Парижу). Нижче — горизонтальний напис у чотири рядки: «Édification/ des/ nouvelles galeries/ Dutert architecte» (Будівництво/ нових галерей/ Dutert архітектор). Під зображенням Музею — гілка пальми, в середині якої, вулик. Ліворуч та знизу від гілки написи: «Anatomie Comparée» (Порівняльна анатомія), «Paleontologie anthropologie» (Палеонтологія антропологія). Праворуч від гілки напис: «Inaugurées en/ 1898» (Відкриті 1898 року). Ліворуч, в нижній частині та праворуч на реверсі зображені гілки лавру. Основна частина реверсу текстова, перелік керівництва Музею на 1898 рік. Директор — Альфонс Мілн-Едвардс, серед його співробітників — майбутній директор Жан Октав Едмон Пер'є.

Директором Національного музею природознавства з 1942 по 1949 рік був французький зоолог, ветеринар за освітою Ахілл Джозеф Урбен (фр. Achille Joseph Urbain; 1884–1957). Серед посад, які він займав: перший директор Паризького зоологічного парку, відомого як «Венсенський зоопарк» (1934–1946), керівник звіринця Саду рослин (1936–1946). Серед наукових інтересів Урбена була порівняльна патологія, психологія диких тварин та людиноподібних мавп. Він 1937 року описав новий вид бика — бика сірого, або купрея (*Bos sauveli*), за живим зразком із «Венсенського зоопарку», привезеним із Камбоджі в 1937 році. Останній раз живу тварину бачили в природі 1988 року².

70-річчю від дня народження Ахілла Джозефа Урбена присвячена французька медаль (Ø 59 мм, бронза, скульптор — G. A. Tremont, ПМД, 1954). Головний, профільний, повернений ліворуч портрет Урбена розташований в центрі аверсу (рис. 23). По краю, кружно напис:

¹ Borrel, T. 2014. Achille Urbain (1884–1957), de la gloire à l'oubli : un vétérinaire pasteurien au Muséum national d'Histoire naturelle. Education. Thèse de doctorat Histoire des sciences. Université Claude Bernard, Lyon I. Français. <https://bit.ly/3BpH1XO>

Рис. 22. Медаль, присвячена оновленню експозиції Музею. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 22. Medal dedicated to the update of the Museum's exhibition. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 23. Медаль, присвячена Ахіллу Джозефу Урбену. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 23. Medal dedicated to Achille Joseph Urbain. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 24. Медаль, присвячена Морісу Альфреду Фонтену. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 24. Medal dedicated to Maurice Alfred Fontaine. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

Рис. 25. Медаль на честь Жана Дорста. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 25. Medal in honour of Jean Dorst. Obverse and reverse. V. Barshteyn's photo of the original.

«Achille Urbain Professeur au Museum D'Histoire Naturelle MCMLIV» (Ахілл Урбен професор Музею Природознавства 1954). В центрі реверсу, на тлі кам'янистого пейзажу — описаний Урбеном бик купрей. Під зображенням напис у два рядки: «Bos / sauveli».

Видатний французький біолог Моріс Альфред Фонтен (фр. Maurice Alfred Fontaine, 1904–2009) отримав ступінь доктора біологічних наук у 1930 р. До початку війни з Німеччиною та

після поразки Франції Фонтен працював в Сорбонні. Він спеціалізувався на вивченні гормонів та нервових імпульсів у риб. У 1943 р. він став професором Національного музею природознавства, а з 1966 по 1970 рр. був його директором. З 1955 р. Фонтен — професор Паризького океанографічного інституту, директором якого він працював з 1957 по 1968 р. та з 1975 по 1984 р. Фонтен обирався дійсним членом низки французьких академій, очолював та брав участь в міжнародних організаціях та проектах.

У 1978 р. французький скульптор Роже Барон (Roger Baron) створив настільну медаль (Ø 68 мм, бронза, ПМД), на аверсі якої — головний, профільний, повернений ліворуч портрет ученого та кружно, по краю медального поля, його титули: дійсний член Академії наук Франції та Академії медицини: «Maurice Fontaine Academie des Sciences Academie de Medecine» (рис. 24), на реверсі — цікава композиція з морського пейзажу, риб та основних наукових інтересів ученого (порівняльна фізіологія, екофізіологія, морська молізмологія), кружно по краю назви установ, з якими було пов'язане життя Фонтена (Національний музей природознавства та Паризький океанографічний інститут): «Museum National D'Histoire Naturelle Institut Oceanographique/ Physiologie/ comparee/ ecophysiologie/ molysmologie/ marine» [Barsh-teyn & Blume 2021].

З 1976 р. по 1985 р. Музей очолював французький орнітолог, Член Французької академії наук Жан Дорст (фр. Jean Dorst; 1924–2001). Дорст поєднав долю з музеєм у 1947 році. У 1964 році він очолив відділ «Ссавці і птахи».

Жан Дорст був один із засновників та другим президентом Фонду Чарльза Дарвіна (Charles Darwin Foundation) для Галапагосів, президентом 16 Міжнародного орнітологічного конгресу, віце-президентом комісії Міжнародного союзу охорони природи (МСОП; англ. International Union for Conservation of Nature, IUCN) — міжнародної організації, метою якої є збереження природних ресурсів [Vuilleumier 2004]. У 1985 році Дорст пішов у відставку з посади директора Музею на знак протесту проти урядових реформ музею. Дорсту присвячено французьку медаль (Ø 68 мм, бронза, скульптор — R. V. Varon, ПМД, 1980). Головний, профільний, повернений ліворуч портрет ученого розташовано в центрі аверсу (рис. 25). По краю, кружно напис: «Jean Dorst de L'Academie des Sciences Directeur du Museum D'Histoire Naturelle» (Жан Дорст Академія наук директор Музею природознавства). Реверс — зображення представників різних видів тварин у тропічному ландшафті.

Сьогодення Музею

У складі Національного музею природознавства налічується сім закладів, розташованих в Парижі (вісім закладів поза Парижем). Це Сад рослин, Велика галерея еволюції (в Саду рослин), Галерея мінералогії та геології (в Саду рослин), Палеонтологічний музей (в Саду рослин), Звіринець (в Саду рослин), Музей людини та Венсенський зоопарк.

Функцією сучасного Національного музею природознавства є викладання, дослідження та поширення природознавчих знань (науки про життя, науки про Землю, антропологія та похідні дисципліни). Як свідчить наша стаття, він є одним із найстаріших закладів такого типу у світі. Музей перебуває під подвійним адміністративним наглядом Міністерств вищої освіти, досліджень і навколишнього середовища. Після реформи 2014 року його очолює Президент, якому допомагають заступники виконавчого директора. Штат музею налічує близько 2350 співробітників, у тому числі шістсот наукових працівників. Музей входить до національної мережі природничих колекцій (RECOLNAT). Статут Музею встановлює його п'ять основних місій: збереження наукових колекцій, що включають приблизно 67 мільйонів зразків, а також живих видів у 12 місцях у Парижі та решті Франції; поширення наукової культури за спеціальностями, характерними для закладу; дослідження; освіта та наукова підготовка (магістри та доктори); наукова експертиза.

Кілька французьких медалей присвячено закладам Музею.

Територію Саду рослин, що займає 28 гектарів, можна умовно розділити на дві зони — регулярну та пейзажну. Перша включає ансамбль основних будівель і великий партер, друга — Лабіринт, Альпійський сад і Звіринець. Ботанічна школа, що працює в саду, готує ботаніків, створює демонстраційні майданчики та фонд обміну насінням, що дозволяє підтримувати біотичну різноманітність рослин. На ділянці площею один гектар висаджено близько 4500 рослин, згрупованих за належністю до певної родини. Три гектари площі саду призначені для проведення садівничих виставок декоративних рослин. В Альпійському саду, що займає територію в 4 гектари, зростають 3000 видів чагарників та трав'янистих рослин, зібраних у Піренеях, Альпах, на Кавказі, Гімалаях та Північній Америці. У чотирьох оранжереях, що відкрилися знову 2010 р. після п'ятирічної реставрації, представлено рослинність різних країн. Зимовий садок площею 750 м² виконаний у стилі ар деко (art déco) та представляє рослини волого-тропічних лісів та їх екосистеми. Мексиканська оранжерея демонструє адаптацію рослин до посухи та клімату пустель США, Південної Африки, Мексики. Ново-Каледонська (або Австралійська) оранжерея пропонує увазі відвідувачів п'ять різних видів рослинності: тропічні ліси, сухі ліси, саванну, чагарники та мангри. Оранжерея історії рослин знайомить із 430 мільйонами років еволюції рослин до моменту появи квітів. У 1990 р. відкрито розарій, у якому висаджено 170 видів та підвидів троянд.

Саду рослин, присвячена дуже оригінальна медаль (∅ 76 мм, бронза, ПМД), створена відомим скульптором Georges Mathieu у 1980 р. Медаль надзвичайно стилізована (що властиво для цього скульптора) та відкриває для глядача простір фантазії для трактування того, що на ній зображено. У центрі аверсу (рис. 26) — зображення, що нагадує рослину, в нижній частині — рік утворення саду — «1635». По верхньому краю — напис у два рядки: «Muséum National D'Histoire Naturelle / Jardin des Plantes medicinales» (Національний музей природознавства / Сад лікарських рослин). Зображення реверсу нагадує і лабіринт, і дерева, чагарники та квіти.

Велика галерея еволюції створена з колишньої галереї зоології, є виставковим простором, який зосереджується на еволюції видів і різноманітності живого світу та базується на сучасній сценографії природничих колекцій Музею. Представлено вимерлі види та види, які знаходяться під загрозою зникнення. Підвал призначений для тимчасових виставок.

Рис. 26. Французька медаль, присвячена Саду рослин. Аверс та реверс. Фото В. Барштейна з оригіналу.

Fig. 26. Medal dedicated to the Garden of the Plants. Obverse and reverse. V. BarshTEYN's photo of the original.

Рис. 27. Медаль із зображенням Великої галереї еволюції. Аверс та реверс. Фото: <https://www.delcampe.net/>

Fig. 27. Medal with the image of the Great Gallery of Evolution. Obverse and reverse. Photo: <https://www.delcampe.net/>

Великій галереї еволюції присвячені дві туристичні сувенірні медалі. Перша випущена 2006 року (рис. 27). Аверс медалі (Ø 34 мм, «північне золото») прикрашає зображення будівлі Великої галереї еволюції. Під зображенням, кружно напис: «Muséum national d'histoire naturelle». По краю, кружно напис: «Paris Grande Galerie de L'Évolution». В центрі реверсу зображення будівлі Паризького монетного двору, під ним відповідний напис: «Monnaie de Paris». Над зображенням та під написом — п'ятикутні зірочки. По краю, кружно, знизу: «2006», та 23 п'ятикутні зірочки. Другу медаль випущено 2007 року (рис. 28). Відмінність аверсу: в центрі — зображення експозиції Великої галереї еволюції, «Параду тварин». Реверс відрізняється тільки роком випуску: «2007».

В Палеонтологічному музеї (Галереї порівняльної анатомії та палеонтології) зібрані скелети майже всіх видів хребетних, що живуть зараз на планеті. Колекція складається з близько 2500 викопних залишків, з яких 650 цілих скелетів і майже 1000 препаратів, зібраних переважно під час великих біологічних експедицій XVIII–XIX ст.

Палеонтологічному музею присвячено також дві медалі.

Його зображення — в центрі аверсу першої медалі (рис. 29). Над ним, кружно напис: «Muséum national d'histoire naturelle». По краю аверсу напис: «Paris Anatomie — Paleontologie» (Париж анатомія — палеонтологія). В центрі реверсу, в шестикутнику — зображення будівлі Паризького монетного двору, під ним відповідний напис: «Monnaie de Paris». Над зображенням та під написом, кружно по шість зірочок. Над верхніми та під нижніми зовнішніми сторонами шестикутника — написи французькою та англійською мовами: «Лімітований випуск». Праворуч та ліворуч, вертикально — дата «2005». По краю, кружно напис: «Collection Nationale médaille officielle» (Національна колекція офіційна медаль).

В центрі аверсу наступної медалі (рис. 30) зображення реконструкції черепа Алозавра, під яким напис: «Allosaurus fragilis». По краю аверсу, кружно напис: «Galerie de Paleontologie Muséum national d'histoire naturelle». Реверс аналогічний медалі (рис. 29).

Дві медалі виготовлені на честь Звіринця Саду рослин.

У верхній частині аверсу першої з них — зображення Ротонди, домівки для гігантських черепак, нижче — зображення представників тваринного світу (рис. 31). По краю, кружно написи, зверху: «Menagerie du Jardin des Plantes» (Звіринець Саду рослин), знизу: «Muséum

Рис. 28. Медаль із зображенням експозиції Великої галереї еволюції. Аверс та реверс.

Фото: <https://www.numisaisne.fr/>

Fig. 28. Medal with the image of the exhibition of the Great Gallery of Evolution. Obverse and reverse.

Photo: <https://www.numisaisne.fr/>

Рис. 29. Медаль із зображенням Палеонтологічного музею. Аверс та реверс. Фото: <https://www.numisaisne.fr/>

Fig. 29. Medal with the image of the Paleontological Museum. Obverse and reverse. Photo: <https://www.numisaisne.fr/>

Рис. 30. Медаль, присвячена Галереї палеонтології. Аверс та реверс. Фото: <https://elyseesnumismatique.com/>

Fig. 30. Medal dedicated to the Palaeontology Gallery. Obverse and reverse. Photo: <https://elyseesnumismatique.com/>

Рис. 31. Медаль, присвячена Звіринцю Саду рослин (1). Аверс та реверс. Фото: <https://www.ebay.fr/>

Fig. 31. Medal dedicated to the Menagerie du Jardin des Plantes (1). Obverse and reverse. Photo: <https://www.ebay.fr/>

Рис. 32. Медаль, присвячена Звіринцю Саду рослин (2). Аверс та реверс. Фото: <https://www.delcampe.net/>

Fig. 32. Medal dedicated to the Menagerie du Jardin des Plantes (2). Obverse and reverse. Photo: <https://www.delcampe.net/>

National D'Histoire Naturelle» (Національний музей природознавства). В центрі реверсу, в шестикутнику зображення будівлі Паризького монетного двору, під ним відповідний напис: «Monnaie de Paris». Над зображенням та під написом, кружно — по шість зірочок. По краю, кружно — напис: «Collection Nationale médaille officielle» (Національна колекція офіційна медаль).

У центрі аверсу другої медалі (рис. 32) — зображення орангутана (рід *Pongo*), нижче — відповідний напис: «Orang-Outan», під яким — «Menagerie du Jardin des Plantes Paris». Реверс подібний до рис. 29, крім дати («2003»).

Нарешті, останні дві медалі присвячено Венсенському зоопарку (рис. 33). Більшу частину аверсу першої займає зображення тварин на тлі Великої скелі зоопарку. По краю аверсу, кружно напис: «Parc Zoologique de Paris Muséum National D'Histoire Naturelle». В центрі реверсу зображення будівлі Паризького монетного двору, під ним відповідний напис: «Monnaie de Paris».

Схожа композиція займає аверс другої медалі: родина жирафів на тлі Великої скелі зоопарку (рис. 34). Зверху та праворуч, кружно, по краю медалі напис: «Parc Zoologique de Paris» (Зоологічний парк Парижу). Цей же напис у три рядки повторюється знизу. Реверс повторює медаль 2016 року (рис. 14), крім зазначення самого року, який тут позначено як «2015».

Рис. 33. Медаль, присвячена Венсенському зоопарку (1). Аверс та реверс. Фото: <https://fr.numista.com/>

Fig. 33. Medal dedicated to the Paris Zoological Park (1). Obverse and reverse. Photo: <https://fr.numista.com/>

Рис. 34. Медаль, присвячена Венсенському зоопарку (2). Аверс та реверс. Фото: <https://fr.numista.com/>

Fig. 34. Medal dedicated to the Paris Zoological Park (2). Obverse and reverse. Photo: <https://fr.numista.com/>

Висновки

В статті коротко висвітлено сторінки історії Національного музею природознавства (Париж, Франція), внесок у його розбудову ряду керівників та співробітників Саду рослин та Музею. Присвячені цим відомим ученим настільні медалі, були досліджені та описані авторами статті. Результати аналізу медалей дозволили відобразити у новій площині найбільш яскраві сторінки історії Музею, біографії видатних особистостей, які працювали в ньому. Отримані відомості підтвердили можливість використання об'єктів, які вивчаються спеціальними історичними дисциплінами (в даному випадку — розділом нумізматики, медальєрним мистецтвом) для дослідження історії наук.

Подяки

Жодних конфліктів інтересів автори не мають — стаття є результатом власних розвідок авторів, виконаних поза плановими темами установ або грантами.

References

- Ambrose, C. T. 2009. Georges-Louis Leclerc, compte de Buffon (1701–1788): The French Rival of Linnaeus. *Transylvania Treasures*, 2 (2): 1–3. https://uknowledge.uky.edu/microbio_facpub/55
- Andreychyn, M. A., V. Y. Barstein. 2022. The history of the fight against cholera in table medals. *Infektsiyni khvoroby (Infectious diseases)*, 2: 22–31. [In Ukrainian]
- Barshteyn, V. Y. 2011. Animals Systematics Reform in the first half of the XIX century. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 19: 62–68. [In Ukrainian]
- Barshteyn, Yu. A., & Barshteyn, V. Yu. 2003. *Medicine in Medal Art*. Ukrmedknyha, Ternopil, 1–352. [In Ukrainian].
- Barshteyn, V. Y., Y. B. Blume. 2021. Pages of the history of marine biology and ecology in medallic art. *Ecological Sciences*, 4 (37): 75–84. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.4-37.11>
- Blume, Y. B., V. Y. Barshteyn. 2016. Past and present of the Royal Botanic Gardens, Kew, in artefacts. *Ukrainian Botanical Journal*, 73 (6): 612–620. [In Ukrainian]
- Borrel, T. 2014. *Achille Urbain (1884–1957), de la gloire à l'oubli : un vétérinaire pasteurien au Muséum national d'Histoire naturelle*. Education. Université Claude Bernard — Lyon I. Français. <https://theses.hal.science/tel-01129030/file/2014LYO10147.pdf>

- Caen, J., G. Pidard. 1996. Guy-Crescent Fagon (1638-1718), physician to the Sun King. *Histoire des Sciences Medicales*, **30** (3): 359–362.
- Daston, L. 2015. At the Center and the Periphery: Joseph Pitton de Tournefort Botanizes in Crete. In: Arabatzis, T., Renn, J., Simões, A. (eds.) *Relocating the History of Science. Boston Studies in the Philosophy and History of Science*, **312**: 85–98. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14553-2_7
- Ford, R. 2009. Reading Bernardin de Saint-Pierre: Letters and the Book of Nature. *Nottingham French Studies*, **48**(3): 113–124.
- Freeman, S. E. 1964. *Medals relating to medicine and allied sciences in the numismatic collection of the Johns Hopkins University. A Catalogue*. The Evergreen House Foundation, Baltimore, 1–430.
- Howard, R. C. 1981. Guy de la Brosse and the Jardin des Plantes in Paris. *The Analytic Spirit: Essays in the History of Science*, 195–224.
- Loveland, J. 2006. Another Daubenton, Another Histoire naturelle. *J. Hist. Biol.*, **39**: 457–491. <https://doi.org/10.1007/s10739-005-6533-6>
- Liste des directeurs du Muséum national d'histoire naturelle*. <https://bit.ly/41mhptv>
- Sammlung, Dr. Josef Brettauer. 1989. *Medicina in Nummis*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1–400.
- Shamey, R. 2020. Chevreul, Michel-Eugène 1786–1889. In: *Pioneers of Color Science*. Springer, Cham, 153–158. https://doi.org/10.1007/978-3-319-30811-1_33
- Stolyarik, E. 2012. *Numismatic Commemorations of Vaccination Research*. Retrieved from: <https://numismatics.org/pocketchange/vaccination/>
- Vuilleumier, F. 2004. In Memoriam: Jean Dorst, 1924–2001. *The Auk*, **121** (4): 1289–1290. <https://doi.org/10.1093/auk/121.4.1289>